https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Qarshiboyev Asliddin Akrom o‘g‘li
Jizzax davlar pedagogika universiteti doktaranti

KO‘RISH QOBILIYATI BUZILGAN BOLALARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Annotasiya

Maqolada ko‘rish qobiliyati buzilgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, ko‘rish kamchiliklari turlari, ko‘rish buzilishining sabablari haqidagi ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar. G‘ilay va ambliyopiyali bolalar, ko‘r va qisman ko‘r bolalar, ko‘rish o‘tkirligi, zaif ko‘ruvchi, diopter, ko‘z olmasi, irsiy kasallik, perinatal va postnatal patologiya.

Abstract

The article provides information on the psychological and pedagogical characteristics of children with visual impairments, types of visual impairments, and causes of visual impairment.

Keywords. Children with amblyopia and amblyopia, blind and partially sighted children, visual acuity, visually impaired, diopter, eyeball, hereditary disease, perinatal and postnatal pathology.

Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalar soni yil sayin ortib bormoqda. Bular orasida tug‘ma patologili bolalar va erta yoshda ko‘rish qobiliyatini yo‘qotgan bolalar ham mavjud bo‘lib, oftalmologlarning ma’lumotlariga ko‘ra, ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining soni umumiy maktab o‘quvchilar sonining 10% dan 35% gachani tashkil qiladi. Tadqiqotlarga ko‘ra bu kamchiliklarning kelib chiqish sabablari asosan noqulay ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar, perinatal va postnatal patologiyalar bilan bog‘liq.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ko‘rish qobiliyati buzilgan bolalarning quyidagi uchta toifasi ajratilgan:

- g‘ilay va ambliyopiyali bolalar;

- ko‘r va qisman ko‘r bolalar (ko‘zning ko‘rish o‘tkirligi 0,01 dan 0,04 gacha);

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

- zaif ko‘ruvchi bolalar (ko‘rish o‘tkirligi 0,05 dan 0,2 gacha).

Tadqiqotchi olim Z.G. Yermolovich o‘z izlanishlarida albinizm ko‘rinishidagi irsiy metabolik kasalliklarni mukammal o‘rgangan. Xususan, u ko‘z olmasining rivojlanishining buzilishiga olib keladigan quyidagi irsiy kasalliklarga e’tibor qaratdi: tug‘ma anoftalmos, mikroftalmos, shox parda kasalliklari (shox parda distrofiyasi), tug‘ma kataraktalar, tug‘ma atrofiyalar va to‘r prda patologiyasining ayrim shakllari (To‘r parda (lot. retína) — ko‘zning ichki qobig‘i, ko‘rish analizatorining periferik qismi; u spektrning ko‘rinadigan qismining elektromagnit nurlanishini idrok etish va nerv impulslariga aylantirishni ta’minlaydigan fotoreseptor hujayralarini o‘z ichiga oladi, shuningdek ularning birlamchi qayta ishlanishini ta’minlaydi)[3].

Ko‘rish buzilishining sabablari quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- tug‘ma (buzilish rivojlanishning prenatal davrida sodir bo‘ladi);

- orttirilgan (buzilish noqulay omillar ta’sirida tug‘ilgandan keyin sodir bo‘ladi);

- irsiy (agar oilada ko‘rish qobiliyati buzilgan odamlar bo‘lsa, buzilish sodir bo‘ladi).

Tibbiy va maxsus adabiyotlarda ko‘rish buzilishining quyidagi turlari keltirilgan:

Miyopiyaya (yaqinni ko‘ra olmaslik) ko‘zning jiddiy sinishi xatosi bo‘lib, asosiy diqqat markazining to‘r pardasi va ko‘z orasidagi bo‘shliqqa siljishiga olib keladi. Miyopiyaya bolaning xarakteri va xulq-atvoridagi o‘zgarishlarga olib keladi. Bola tasvirlarni o‘rganayotganda ko‘pincha egilib qolish kuzatiladi, bosh og‘rig‘i va ko‘z og‘rig‘idan shikoyat qiladi va tez charchaydi. Miyopiyayani tuzatish uchun bikonkav linzalari bo‘lgan ko‘zoynaklar qo‘llaniladi. Miyopiyaya turli darajada namoyon bo‘lishi mumkin: zaif (3,0 dioptergacha), o‘rtacha (3,0-6,0 diopter), kuchli (6 diopter yoki undan ko‘p). Ko‘rish keskinligining pasayish darajasi miyopiya bilan ham har xil bo‘lishi mumkin: muqim (yiliga 0,5 dioptergacha), sekin o‘sib boruvchi (yiliga 0,5-1,0 diopter), tez rivojlanayotgan

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

(yiliga 1,0 diopterdan ortiq). Gipermetropiya (uzoqni ko‘ra olmaslik) - sinishi xatolaridan kelib chiqadigan ko‘rishning buzilishi. Uzoqni ko‘ra olmaslikda yorug‘lik nurlari ko‘z muhitida etarli darajada sinishi tufayli retinaning orqasida bog‘lanadi. Bu buzilish ko‘pchilik yangi tug‘ilgan chaqaloqlarda uchraydi, lekin bolaning o‘sishi va ko‘z olmasining kattalashishi bilan u yo‘qoladi. Buni tuzatish uchun biconvex linzalari bo‘lgan ko‘zoynaklar yordamida refraktsiyani kuchaytirish kerak.

Astigmatizm - ko‘pincha shox pardaning va qisman kristall linzalarning turli xil sinishi kuchlari tufayli kelib chiqadigan bir xil ko‘zdagi turli xil sinishi nuqsonlari yoki turli darajadagi bir xil sinishining kombinatsiyasi. Astigmatizm yordamida tuzatiladi. Asferik optika, ular uchun egrilik bo‘ylab teskari yo‘naltirilgan sferik sirtli ko‘zoynaklar tayyorlanadi. Oddiy astigmatizm silindrsimon optika bilan tuzatiladi [42].

Ambliyopiya - bu ko‘ruv analizatorning funktsional buzilishlari tufayli ko‘rishning pasayishi. Ushbu kasallik bilan bolalar ob’ektni normal ko‘ra olmaydilar, ularning nigohlari sobit bo‘lmaydi, shakllar va narsalarni idrok etish o‘zgaradi. Ambliyopiya turli darajada va shakllarda o‘zini namoyon qilishi mumkin [1].

Anizometropiya - bu ikkala ko‘zning chegaralaridan o‘tayotganda nurlarning teng bo‘lmagan og‘ishi, buning natijasida tasvir buziladi va kattalik ikkala ko‘zda ham mos kelmaydi. Ikkala ko‘zdagi tasvirlarni bitta rasmga birlashtirishga to‘siq bor [3].

Albinizm bilan xarakterli xususiyat ko‘zlarda, sochlarda, terida yorug‘lik qismining (pigmentning) yo‘qligi bo‘lib, ko‘p hollarda ko‘rishning pasayishi va bolada kam ko‘rishning rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Xususan, ko‘rishning pastligi ko‘zning to‘r pardasi, ko‘rish qo‘zg‘atuvchisini o‘tkazuvchi nerv atrofiyasi, nistagmus va boshqa ko‘rish nuqsonlari tufayli yuzaga keladi [1].

G‘ilaylik (strabismus) - bu ko‘zlardan birining vizual nigohni aniqlashning umumiy nuqtasidan og‘ishi. Ushbu ko‘z kasalligi tabiatda kosmetik (estetik) va

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

funktsional (fiziologik) hisoblanadi. G‘ilayligi bor bolada binokulyar ko‘rish buziladi, butun vizual yuk sog‘lom ko‘zga tushadi. Ushbu kasallik atrofdagi dunyoni to‘liq idrok etish qobiliyatining cheklanishiga olib keladi, makonni idrok etish va tahlil qilish tezligi pasayadi, fazoviy tasavvurlar buziladi.

Nistagmus - ko‘zning kasalligi bo‘lib, natijada ko‘z olmalarining o‘z-o‘zidan tebranish harakatlari (ko‘zning titrashi); etarlicha yuqori ko‘rish keskinligi bilan ham, idrokning xiralashishi mavjud. Fiziologik va patologik nistagmus o‘rtasida farqlanadi. Fiziologik nistagmus oldinda tez harakatlanadigan narsalarga qarashda paydo bo‘ladi ko‘zlar. Patologik nistagmus ko‘pincha ko‘rish qobiliyati buzilgan bolalarda uchraydi.

L.I. Solntseva o‘z asarlarida erta yoshda ko‘rish buzilishi uchun kompensatsiyaning uch bosqichini belgilaydi [4]:

Kompensatsiyaning birinchi bosqichi hayotning birinchi yilida sodir bo‘ladi va idrokning murakkab polisensor (polimodal) xususiyatiga asoslanadi. Taktil sezgilarni rag‘batlantirish majburiy idrok etishning asosidir. Jiddiy ko‘rish buzilishi bolani harakatsiz holga keltiradi, shuning uchun to‘g‘ri vosita stereotiplarini shakllantirish kerak.

Kompensatsiyaning ikkinchi bosqichi aqliy va nutq faoliyatining asoslarini qo‘yadi, idrok sub’ektivligining yanada rivojlanishi sodir bo‘ladi.

Uchinchi bosqich vizual patologiyasi bo‘lgan bolalarda tasvirlar, g‘oyalar paydo bo‘lishi bilan bog‘liq. Ushbu bosqichda bolalarda atrofdagi dunyoni bilishning vizual-amaliy usullarini shakllantirish, mavzu-amaliy faoliyat va yo‘nalishni amalga oshirishni ta’minlash muhim va zarur vazifadir.

Ko‘rish patologiyasida fazoviy orientatsiyani murakkablashtiradi, vosita qobiliyatlarini, muvofiqlashtirishni rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi; vosita va kognitiv faollikning pasayishiga olib keladi. Boshlang‘ich maktab yoshidagi ba’zi bolalarda fiziologik rivojlanishda sezilarli kechikish kuzatiladi [5].

Ko‘rish kamchiligi bor bolalarda narsalar haqida to‘g‘ri, to‘liq tushunchalar tengdoshlariga nisbatan idrokida sezilarli darajada farq qiladi. Ko‘rishning

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

buzilishi tufayli boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘pincha asosiy narsalarga emas, balki ob’ektlarning ikkinchi darajali xususiyatlariga ko‘proq e’tibor berishadi.

Og‘ir ko‘rish qobiliyati buzilgan o‘quvchilar suhbatdoshning artikulyatsiyasini to‘liq tushuna olmaydilar, shuning uchun ular iborani va uning talaffuzini ovozli tahlil qilishda ko‘pincha xatolarga yo‘l qo‘yishadi. Shunday qilib, ko‘rishning buzilishi bolaning psixikasi va xatti-harakatlarining o‘ziga xos qayta tuzilishiga olib keladi, bilish jarayonini murakkablashtiradi. Ko‘rish qobiliyati buzilgan bola harakatsiz bo‘lib qoladi, harakatlar alohida ehtiyotkorlik bilan, juda cheklangan holda amalga oshiriladi. Bundan tashqari, ko‘rishning buzilishi ma’lumotni o‘rganish tezligini pasaytiradi va tez charchashga olib keladi.

Ko‘rishning buzilishi ham fiziologik, ham ruhiy jihatlarning rivojlanishiga ta’sir qiladi, bu xususiyatlar barcha yuqori aqliy funktsiyalarning rivojlanishida namoyon bo‘ladi. V.I. Lubovskiy va J.I. Shiffning fikricha, ko‘rish funktsiyalarining shikastlanishi bolaning rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi va bu ko‘rinishlar ham sifat, ham miqdoriy xarakterga ega. Masalan, miqdoriy o‘zgarishlar ko‘rish qobiliyati zaif bolalarda ko‘rish sezgilari va idroklari sezilarli darajada kamayganligida namoyon bo‘ladi, shunga mos ravishda tasavvurning turli xil tasvirlarini shakllantirish imkoniyatlarini cheklaydigan g‘oyalar soni kamayadi. Ko‘rish qobiliyati buzilgan shaxslardagi o‘zgarishlarning sifat xususiyati bolaning aqliy faoliyatining deyarli barcha sohalarida namoyon bo‘ladi [2].

Keling, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixologik-pedagogik xususiyatlariga batafsil to‘xtalib o‘tamiz. Ko‘rish kamchiliklari asosida mo‘ljal olishni buzilishidan ko‘rish qobiliyati buzilgan bolalar sezilarli darajada qiynaladilar. Natijada ma’lum bir ob’ektlarning shakli, hajmi, rangini idrok etishga anchagina vaqti ketadi. Ko‘zi zaif o‘quvchilar uchun predmetda rangning mavjudligi uning kelib chiqishini tezroq tushunishga yordam beradi; siluet orqali aniqlash qiyin bo‘ladi.. Ko‘rish qobiliyati zaif bolalar uchun shakllarni tanib olish oson emas, ya’ni agar shakllarni idrok qilish qobiliyati bolada katta qiyinchilik tug‘dirsa yoki kerakli predmet geometrik shaklga juda o‘xshash bo‘lmasa, uni

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

aniqlash juda qiyin kechadi [1]. Barcha bolalar hamma turdagi vazifalarni bajarishda o‘quv faoliyati uchun motivatsiyaga ega, ammo ko‘rish qobiliyati zaif o‘quvchilarda uning qat’iyatliligi sezilarli darajada past. Agar ular biron bir faoliyatni bajarishda qiynalsa, uni boshqasiga o‘zgartirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda e’tibor biroz sekinroq rivojlanadi. Yoshi bilan intensivlik, barqarorlik, barqarorlik va e’tibor darajasi oshib boradi. Ushbu toifadagi o‘quvchilarda ko‘proq darajada asarga, ko‘rgazmali qurollarga va psixikaning hissiy tomoniga bo‘lgan qiziqishga bog‘liq holda, beixtiyor e’tibor hali ham hukmronlik qiladi [3].

Boshlang‘ich maktab yoshidagi ko‘rish qobiliyati zaif bolani idrok etish maqsadli emas, u ixtiyoriy emas. Ob’ektlarni ko‘rib idrok etish tezligiga ko‘plab omillar ta’sir qiladi: o‘lchami, ob’ektning murakkabligi, yorug‘lik darajasi, o‘quvchining charchoq darajasi. Har xil turdagi tasvirlarni, geometrik raqamlarni va raqamlarni idrok etishda parchalanish, sekinlik va loyqalik kabi ma’lum xususiyatlar qayd etiladi.

Ko‘rish qobiliyati zaif bolalar xotirasi vizual va og‘zaki materialni yodlashning eng past mahsuldorligi bilan tavsiflanadi. Yodga olinadigan material chuqur tahlil qilinmaydi, buning natijasida mantiqiy xotiraning unumdorligi pasayadi. Ushbu toifadagi bolalar uzoq muddatli eshitish xotirasi bilan shuningdek, oddiy ko‘rish qobiliyatiga ega tengdoshlariga qaraganda ko‘rish xotirasini orqada qolganligi bilan farqlanadi. Ko‘rish qobiliyati buzilgan taqdirda nutqning roli kuchayadi, chunki u qo‘shimcha ravishda bolaning psixikasi va ijtimoiylashuvining ajralmas sharti sifatida kompensatsion funktsiyani oladi [4].

Rivojlanish tezligining pasayishi va lug‘at va semantik tomonning buzilishi ushbu nozologik guruhdagi bolalar nutqining rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari hisoblanadi. Nutqni rivojlantirishning o‘ziga xosligi, shuningdek, nolingvistik aloqa vositalaridan - yuz ifodalari, pantomima, intonatsiyadan zaif foydalanishda namoyon bo‘ladi, chunki ko‘rishning buzilishi ularni idrok etishni

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

qiyinlashtiradi. Bu xususiyat bola va boshqalar o‘rtasidagi muloqotning rivojlanishiga salbiy ta’sir qiladi [5].

Ko‘rishning buzilishi ham grafik ko‘nikmalar va o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Yozishni o‘rganish jarayonida paydo bo‘ladigan harflarni almashtirish, buzish va tushirish, ko‘zgu yozish xatning tuzilishi haqidagi fikrlarning etarli darajada shakllanmaganligi va zaif barqarorligi natijasidir. Og‘ir ko‘rish qobiliyati buzilgan bolalar bolalarga tanish bo‘lgan grafik ko‘nikmalarni o‘zlashtira olmaydilar. Ushbu toifadagi bolalar Brayl tizimidan foydalangan holda grammatika o‘rganadilar va o‘zlashtiradilar, bu erda ular shunga o‘xshash qiyinchiliklarga duch kelishadi. Mahalliy tiflopsixologiyada fikrlash vizual nuqsonni psixologik kompensatsiya qilish va atrofdagi voqelikni tushunish usullarini shakllantirish jarayonining asosiy omillaridan biri ekanligi haqidagi fikr uzoq vaqtdan beri shakllangan.

Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda ma’lum psixologik va pedagogik xususiyatlar mavjud. L.I. Plaksina va L.A. Grigoryan o‘z asarlarida quyidagilarni ta’kidlaydilar: agar ko‘rish atrofdagi voqelikni bilish va tahlil qilish usullaridan biri bo‘lsa, unda nuqson bu analizatorning idrok etish jarayonining buzilishiga olib keladi. Atrofdagi dunyoni o‘rganayotganda, ko‘rish qobiliyati buzilgan bola muqarrar ravishda vizual tasvirlarning etishmasligiga duch keladi, chunki xotiradagi tasvir va atrofdagi haqiqat ob’ekti o‘zaro bog‘liq emas. Natijada, "sezgi tajribasi va xayoliy fikrlash" o‘rtasida ulkan farq paydo bo‘ladi, bu fikrlashning verbalizatsiyasiga olib keladi [1].

A.G. Litvak kognitiv faoliyatning eng yuqori bosqichi bo‘lgan ob’ektiv olamning muhim belgilari, bog‘lanishlari va munosabatlarining umumlashtirilgan va vositali aks etishi bo‘lgan tafakkur hissiy aks ettirish asosida vujudga keladi va rivojlanadi, degan shubhasiz fikrni bildiradi. Fikrlash hissiy bilish jarayonlariga ta’sir qiladi, tasvirlarning xabardorligi va umumiyligida namoyon bo‘ladi [5]. Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda aqliy operatsiyalarning shakllanishi va rivojlanishi individual rivojlanish xususiyatlariga bog‘liq. Ko‘rish qobiliyati

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

buzilgan kichik maktab o‘quvchilari ko‘pincha haqiqiy ob’ekt va rasmdagi tasvir o‘rtasidagi yozishmalarni o‘rnatishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Birinchi sinf o‘quvchilarida tasniflash, tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash va umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalar etarli darajada rivojlanmagan, bu ko‘pincha fikrlash rivojlanishidagi kechikishdan dalolat beradi [2].

Ko‘ruv funktsiyalarining to‘liq yoki qisman yo‘qolishi atrofdagi dunyoning hissiy tasvirining to‘liqligi va aniqligining pasayishiga olib keladi, bu esa o‘z navbatida u yoki bu darajada aqliy rivojlanish jarayoniga ta’sir qiladi. Ko‘rish qobiliyati buzilgan o‘quvchilar ruhiy qayta qurishni boshdan kechiradilar, bu hissiy holatdagi o‘zgarishlarga, tajribalarning paydo bo‘lishiga, xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladi. Tuyg‘ular va his-tuyg‘ular bir xil tarzda joylashgan va bir-biri bilan chambarchas bog‘langan, ammo ular aqliy faoliyat darajalari o‘rtasidagi munosabatlarning tabiati bilan farq qiladi [3].

Hissiyotlar mimika, ovoz tembri va intonatsiya orqali ifodalanadi. Tuyg‘ularning kommunikativ funktsiyasiga katta e’tibor berilishi kerak, chunki u kommunikativ sherikni tushunishda muhimdir. G.V. Grigoryevaning tadqiqotlarida ko‘rish qobiliyati zaif o‘quvchilar ko‘rish qobiliyatiga ega bo‘lgan bolalarga qaraganda emotsional holatni yomonroq o‘qishlari qayd etilgan. Hissiy sohaning xususiyatlari his-tuyg‘ularni takrorlashda, ularni uzatishda ham namoyon bo‘ladi. L.I. Solntseva o‘z asarlarida his-tuyg‘ularni ifodalash va idrok etish usullarini o‘rgatish, kommunikativ sheriklarning ekspressiv harakatlarini tan olishga qaratilgan tuzatish va rivojlantirish ishlarini o‘tkazish uchun maxsus shart-sharoitlarni yaratish zarurligi haqida gapiradi [4].

Ko‘zi ojizlar nutqida eng ko‘p verbalizmi makon xossalri va predmetlar munosabatlarini ifodalovchi so‘z ifodalari kuzatiladi. Predmetlar shkli, o‘lchami, olisligi, harakatini belgilovchi so‘z ifodalar ularda bu tushunchalar mazmunini anglashdan oldin paydo bo‘ladi. Shu sabab ular ko‘radigan bolalardan ko‘proq so‘zlarni predmetli vaziyatlarda qo‘llashga qiynaladilar. Bu predmetlar makon belgilarini o‘rganish, turli xil tasvirlarni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarda namoyon

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

bo‘ladi, garchi bu bolalarda zarur so‘zlar lug‘at boyligida mavjud va boshqa nutqiy vaziyatlarda qo‘llansa ham[1]. Umuman olganda, yuqori aqliy jarayonlarning rivojlanishi (diqqat, xotira, idrok, nutq, fikrlash) aqliy rivojlanishning umumiy qonuniyatlariga muvofiq sodir bo‘ladi, ammo rivojlanishdagi jismoniy nuqsonlar tufayli bu jarayonlarning kechishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega: diqqat va xotira hajmi kichik, idrok parchalanadi, mavhum tushunchalarni tushunish va ulardan foydalanishda qiyinchiliklar qayd etiladi. Ko‘rishdagi buzilishlar ham bolaning shaxsiyatining rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi: salbiy ko‘rinishlar (o‘zini-o‘zi qadrlashning yetarli emasligi, tajovuzkorlik, negativizm, tashvish, tuyg‘ularni ifodalash va idrok etishda ham qiyinchiliklar mavjud) xavfi ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.Z.Abidova Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar og‘zaki nutqida kamchiliklarni bartaraf etish texnologiyalari 13.00.03 – Maxsus pedagogika Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi Avtoreferati
2. Батырева С.Г. Дидактические основы формирования коммуникативной компетенции младших школьников: дис. ... канд.пед.наук.:13.00.01/ С.Г. Батырева;БОУВПО МО «Академия социального управления», -Москва: 2014.-С.201
3. Жуков Петровская Л.А., П.В. Диагностика и компетентности в общении / Жуков, Л.А. П.В. Растянников. - М.: 2016. – 120с.
4. Зайцева К. П. Формирование коммуникативных способностей младших школьников в учебно-воспитательной деятельности / К. П. Зайцева//Начальная школа плюс до и после.– 2011.–№2. –С.65–69.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно- целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40с.

[1] Maxsus pedagogika darslik 2014 y.T- 329-bet

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Н. Г. Владимировна. Формирование коммуникативной культуры лиц с нарушениями зрениятема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.03, доктор педагогических наук 45-st